

Для посилань: Носовець Н.М., Пискун О.М., Джевага Г.В. Здатність до самоосвітньої діяльності як складова професійної компетентності майбутнього вчителя. *Abstracts of III International Scientific and Practical Conference «III International Science Conference on E-Learning and Education»*. Lisbon, Portugal, February 2-5, 2021. P. 288-293.

ЗДАТНІСТЬ ДО САМООСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

Носовець Наталія Михайлівна,

к. пед. н., доцент, завідувачка кафедри педагогіки,
психології і методики технологічної освіти,
Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка,
tala2774@gmail.com

Пискун Оксана Миколаївна,

к. пед. н., доцент кафедри педагогіки,
психології і методики технологічної освіти,
Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка,
oks76@ukr.net

Джевага Григорій Васильович

к. пед. н., доцент кафедри педагогіки,
психології і методики технологічної освіти,
Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка,
dzhevaga.g@gmail.com

У сучасному світі суспільство та науки розвиваються з великою швидкістю, більша частина нових знань і технологій втрачає свою актуальність, інформація швидко застаріває. Це стосується і формування професіоналізму майбутніх педагогів. Сьогодні, як правило, успішними та професійно компетентними педагогами стають люди, здатні до саморозвитку, самоосвіти, які вміють адаптуватися до нових реалій і приймати самостійні рішення. Гарний спеціаліст сьогодні вже завтра може стати не затребуваним. Для того, щоб залишатися професіоналом, необхідний постійний, безперервний процес самоосвіти.

Актуальність питання самоосвіти педагогів постає більш гостро в умовах інформаційного суспільства, в якому на місце пасивного сприймання інформації ставиться самостійний пошук нових даних, уміння аналізувати і використовувати інформаційний потенціал для орієнтації в провідних концепціях і теоріях, щоб на їхній основі формувати власне мислення. Саме тому сучасний педагог повинен постійно удосконалювати свої знання та вміння.

Самоосвіта – основа зростання вчителя як спеціаліста. У сучасній педагогічній літературі немає єдиного погляду на тлумачення категорії

«самоосвіта». Різні дослідники по-своєму трактують самоосвіту, виділяючи ту чи іншу її сторону.

Різнomanітні підходи до розуміння суті самоосвіти дозволяють розглядати цю дефініцію як: форму отримання й поглиблення знань (Г. Бичкова, С. Лебедєв); процес розвитку інтелектуальних якостей і розумових здібностей (О. Кочетов); вид пізнавальної діяльності (І. Гончаров, Н. Косенко); засіб саморозвитку творчої особистості, керування її розумовою діяльністю (Л. Рувінський).

Теоретичний аналіз проблеми дозволив нам визначити самоосвіту майбутнього вчителя як саморегульовану пізнавальну діяльність, що орієнтована на формування професійної компетентності та особистісний розвиток. Саморегульований характер проявляється в тому, що управління діяльністю здійснюється самим суб'єктом, тобто людиною, яка здійснює самоосвітню діяльність, по відношенню до себе виступає одночасно об'єктом і суб'єктом управління. Самоосвітня діяльність є вищою формою задоволення потреб та інтересів особистості, що характеризується самостійністю, високою інтелектуальною активністю й усвідомленістю, потребує прояву значних вольових зусиль та самоорганізованості.

Основним завданнями самоосвіти є удосконалення теоретичних знань і практичних вмінь, розвиток здібностей та професійно важливих особистісних якостей педагога; оволодіння новими формами, методами, прийомами навчання і виховання; вивчення та впровадження у власну практику передового педагогічного досвіду, новітніх досягнень педагогічної, психологічної наук, нових педагогічних технологій; удосконалення професійної майстерності.

У Законі України «Про освіту» (2017 р.), Концепції «Нової української школи» (2016 р.) проголошено курс на впровадження компетентнісного підходу до освіти. Компетентнісно орієнтований підхід є концептуальним орієнтиром у процесі професійної підготовки висококваліфікованих педагогів, а проблема формування самоосвітньої компетентності майбутніх учителів у процесі професійної підготовки є надзвичайно актуальною.

У 2020 році в Україні затверджений Професійний стандарт за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)», який втілює сучасний підхід до визначення переліку та опису загальних і професійних компетентностей вчителя. Так, до групи професійних компетентностей увійшла здатність до навчання продовж життя, що передбачає здатність визначати умови та ресурси професійного розвитку впродовж життя, здатність взаємодіяти з іншими вчителями на засадах партнерства та підтримки (у рамках наставництва, супервізії тощо) [1].

На основі проаналізованих досліджень українських науковців з проблем самоосвітньої компетентності (Н. Бухлова, Н. Воропай, Л. Вьюшкова, А. Громцева, Ю. Демченко, Н. Коваленко, Б. Коломієць, І. Наумченко, Г. Федоренко та ін.) нами було зроблено висновок, що самоосвітня компетентність майбутнього вчителя – це інтегрована багатокomпонентна професійно значуща якість особистості, що відображає здатність і готовність

майбутнього педагога до здійснення ефективної творчої самоосвітньої діяльності у межах професійної педагогічної сфери. Самоосвітня компетентність є важливою характеристикою становлення та розвитку особистості, сприяє самостійному підвищенню її педагогічного потенціалу.

Отже, до сучасного вчителя висуваються такі вимоги як професіоналізм, мобільність, здатність до творчої переробки великого обсягу інформації та його компетентного використання в практиці. Мета закладів вищої освіти: підготувати студента не тільки до практичної діяльності, але й до подальшого систематичного підвищення своєї професійної кваліфікації.

З метою визначення стану самоосвітньої діяльності майбутніх учителів трудового навчання та технологій нами було проведене опитування, в якому взяли участь 67 студентів старших курсів денної форми навчання технологічного факультету Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка. Ми намагалися з'ясувати, чи сформована у них потреба в самоосвітній діяльності, чи вміють вони самостійно, без сторонньої допомоги організувати власну самоосвітню діяльність, які є особливості й пріоритети їхньої самоосвітньої діяльності, які труднощі виникають у них при цьому і яким чином вони намагаються справлятися з цими труднощами.

Результати опитування показали високий ступінь розуміння студентами важливості самоосвіти для сучасної людини, яка хоче стати успішною в будь-якій сфері діяльності (78%). Проте, на даний момент більш, ніж у чверті опитаних потреби в самоосвіті не виникало, або вони її не відчують. У решти – потреба в самонавчанні виникає часто (36%) або ситуативно (38%). За словами студентів, основними чинниками, що спонукають їх до самостійного пошуку інформації і навчання є: неповнота чи нестача знань, що дають викладачі на заняттях; необхідність виконання завдань творчого і дослідницького характеру (написання рефератів, курсових і дипломних робіт, виконання проєктів); необхідність оволодіння новими знаннями і вміннями для своїх хобі, роботи, творчих видів діяльності; необхідність знань і вмінь для вирішення конкретної проблемної ситуації; цікавість до невідомого, бажання розібратися в незрозумілому, глибше вивчити й дослідити предмет, щоб бути (чи принаймні виглядати) компетентним у спілкуванні з професіоналами; бажання постійно розвиватися, вдосконалюватися і пізнавати нове.

Щодо здатності до організації самоосвітньої діяльності, приємно, що більш, ніж 30% студентів, за їх словами, здатні організувати себе, цілеспрямовано і систематично вивчаючи певний курс, і прагнуть самостійно в усьому розібратися, а решта – принаймні намагаються самоконтролювати і саморегулювати власну самоосвітню діяльність, наскільки вистачає сили волі.

Опитування також показало, що більше половини респондентів (54%) не вміють швидко й легко знаходити, вибирати, оцінювати й аналізувати необхідну навчальну інформацію. І при цьому пошук нової інформації вони здійснюють виключно лише в мережі Інтернет (45% студентів), ігноруючи усі інші джерела інформації.

Очевидно, що в процесі самоосвітньої діяльності постійно виникають певні труднощі. Так, зокрема студенти назвали технічні проблеми з Інтернет-

з'єднанням, складності в самоорганізації, незрозумілість поставлених навчальних завдань або відсутність чіткої інструкції щодо їх виконання, труднощі у пошуку необхідної інформації або її відсутність, і найбільше – складності в опануванні нових практичних умінь, коли усне пояснення чи відео просто не можуть дати ясного уявлення про виконання, наприклад, певної трудової операції, оскільки відсутній безпосередній контакт з майстром. Вирішують ці труднощі в основному зверненням по допомогу до одногрупників, викладачів, компетентних людей.

Завдяки самоосвітній діяльності деякі студенти, як вони зазначили в анкеті, оволоділи, зокрема за минуле півріччя, різноманітними новими видами діяльності відповідно до своїх інтересів і потреб (від професійного складання віршів і вивчення іспанської мови до ремонту автомобілів, будівництва, програмування, дизайну інтер'єрів і організації дитячих свят), що не входили до обов'язкового навчального плану, або вдосконалили наявні знання та вміння. Проте, нажаль, переважна частина опитаних займалися в цей час лише обов'язковими навчальними дисциплінами, зовсім не приділяючи часу неформальній чи інформальній освіті.

Отже, результати нашого дослідження яскраво продемонстрували протиріччя між нагальною потребою сучасних студентів в самонавчанні і самоосвіті і несформованістю у них чіткого механізму самоосвітньої діяльності, а також часто відсутністю таких особистісних якостей, як організованість, дисциплінованість, уважність, сила волі, соціальна й професійна мобільність. І при цьому однією з найголовніших проблем у процесі самонавчання постає невміння студента працювати з джерелами інформації.

З метою вирішення цього протиріччя необхідно здійснювати в закладі освіти цілеспрямовану й систематичну навчально-виховну роботу з формування у студентів самоосвітньої компетентності, яка має проходити червоною ниткою через усі навчальні дисципліни і практики.

По-перше, вже починаючи з першого курсу необхідно впроваджувати в усі навчальні предмети елементи самонавчання з поступовим ускладненням завдань і підвищенням ступеня самостійності. Для того, щоб студент зміг самоорганізуватись, необхідно розробити спеціальні дидактичні матеріали з чіткими інструкціями щодо пошуку, оцінки, якісного аналізу нового навчального матеріалу, відбору головного, відокремлення суттєвого від другорядного, критичного осмислення й продуктивного опрацювання.

По-друге, в програмах усіх навчальних дисциплін передбачити окремі теми або питання (бажано, на вступному занятті з предмету) щодо організації самостійної навчальної роботи, особливостей дистанційного і змішаного навчання з даного предмету.

По-третє, упроваджувати в навчальний процес елементи «перевернутого» навчання. Наприклад, на технологічному факультеті при вивченні курсу «Психологія» студенти заздалегідь отримують електронні тексти лекцій і матеріали для самостійної роботи, які вони опрацьовують вдома. Це дозволяє на занятті розглядати цей матеріал вже з певним рівнем розуміння, осмислення, що дає можливість не просто слухати лекцію, а й обговорювати тему, звертати увагу

на незрозумілі питання, проводити дискусії, розв'язувати проблемні ситуації, розглядати більше прикладів і додаткових матеріалів.

По-четверте, впровадити (по можливості в кожному навчальну дисципліну) обов'язкові залікові завдання, що передбачають самостійне опанування студентами певним новим видом діяльності, новою технологією тощо, які не входять до навчальної програми даного курсу, але відповідають індивідуальним інтересам і запитам студента.

Так, наприклад, у професійній підготовці майбутніх учителів трудового навчання і технологій ми практикуємо наступне: під час вивчення навчальної дисципліни «Теорія і методика технологічної освіти» впродовж семестру кожен студент має самостійно опанувати певний, новий для нього вид декоративно-ужиткового чи образотворчого мистецтва, чи нову техніку, чи технологію, розробити й виготовити проєкт, а також провести в студентській групі майстер-клас з цього виду діяльності і навчити своїх одногрупників.

Програма «Педагогіки вищої школи» для другого (магістерського) рівня освіти передбачає вільний вибір студентами теми для вивчення в рамках даної дисципліни. Магістранти повинні запропонувати тему, розробити питання і підготувати матеріал для проведення заняття. Цьому передують аналіз сучасних проблем педагогічної практики і теорії, самоаналіз власної готовності до професійної діяльності. Наприклад, студентами була запропонована тема для вивчення «Теорія поколінь: чи існує проблема?», матеріал якої вони самостійно розробили для вивчення і підготували вправи і завдання для мінітренінгів.

У змісті курсу «Растрова і векторна графіка» студентам пропонується обрати тему індивідуального самостійного проєкту з певного напрямку мистецтва художньої обробки зображень, для виконання якого не достатньо знань і умінь, отриманих під час лекцій і лабораторно-практичних занять. Тільки самостійне опрацювання визначених питань з курсів «Растрова і векторна графіка», «Теорія дизайну» і «Вебтехнології» дозволяє на якісному рівні виконати індивідуальний творчий проєкт. Ці питання спрямовані на підвищення ефективності роботи з інструментами графічних редакторів, вдосконалення технології редагування цифрових зображень, вивчення сучасних напрямків і стилів мистецтва і дизайну.

По-п'яте, запропонувати студентам вивчати окремі питання, теми чи розділи навчальної дисципліни за допомогою онлайн курсів, що дасть можливість розширити обсяг знань й уникнути однобічності подання інформації викладачем. Отримавши сертифікат, студент зможе отримати відповідну кількість балів з курсу автоматично. Так, з навчальної дисципліни «Основи роботи з мультимедіа» студентам магістратури пропонується пройти безкоштовні онлайн курси «Дизайн інформації в презентаціях», «Візуалізація даних (проєкт «Ти можеш усе! Можливості безмежні!»)», вебінар «Основи дизайну для педагогів. Практикум».

По-шосте, передбачити в усіх видах практик обов'язкові залікові завдання з самоосвітньої діяльності, які б спрямовувались не лише на відпрацювання й удосконалення вже наявних у студентів знань та вмінь, а й на пізнання нових аспектів обраної професійної діяльності. Це можуть бути онлайн курси, опрацювання педагогічних першоджерел та сучасних педагогічних видань,

вивчення передового педагогічного досвіду. Так, під час проходження педагогічних практик наші студенти отримують обов'язкове завдання: впродовж періоду практики підвищити свій професійно-педагогічний рівень шляхом проходження безкоштовних онлайн курсів підвищення кваліфікації вчителів, участі у вебінарах, онлайн конференціях, форумах, семінарах, тренінгах, марафонах тощо психолого-педагогічного змісту (на вибір студента) і на захисті практики пред'явити відповідні сертифікати. Оцінка за цей вид роботи залежатиме від якісного вибору тематики і кількості годин, витрачених на онлайн освіту.

Слід зауважити також, що у процесі індивідуальної роботи викладача зі студентом щодо розвитку самоосвітньої компетентності останнього необхідно надавати студентові допомогу у виборі самоосвітніх завдань, у плануванні й організації його самоосвітньої діяльності, цілеспрямовано спонукати студента до самовдосконалення і саморозвитку, застосовуючи методи переконування, заохочення і прикладу.

У процесі професійної діяльності вчителя необхідність у самоосвіті з'являється під час проблемних ситуацій, яку без додаткової інформації вирішити неможливо. Наприклад, проблемні ситуації виникають під час роботи з учнями з особливими освітніми потребами, налагодження порозуміння з «поколінням Z», під час впровадження нових мультимедійних або інформаційно-комунікаційних технологій у навчальний процес, забезпеченні дистанційного навчання, оновлення змісту навчального предмету, у разі появи нових наукових відкриттів чи розробок – все це вимагає вивчення нової інформації чи формування нових компетентностей. Подібні умови доцільно створювати й у навчанні студентів для напрацювання відповідної моделі поведінки під час виникнення проблемних ситуацій, що виховуватиме у них звичку до самоосвіти.

Отже, викладачу ЗВО необхідно проєктувати, стимулювати і підтримувати прагнення студентів до оволодіння знаннями, духовного зростання, готовності до професійної діяльності, формувати у майбутніх учителів власну установку на професійну самоосвіту, подальше підвищення кваліфікації.

Список літератури:

1. Професійний стандарт за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)». *НАКАЗ № 2736 від 23 грудня 2020 року* URL: https://osvita.ua/doc/files/news/787/78704/Nakaz_2736_3.pdf